

TAFAKKUR

O'qtuvchi: **Ulug'bek Shomurodov**

Talaba: **Ahmadjonov Diyorbek Abdusalom o'g'li**

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi:

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Tafakkur va uning inson hayotidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Tafakkur, fikrlash jarayoni sifatida, insonning ma'naviy va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Maqola tafakkurning asosiy turlari, uning jamiyatdagi roli va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Tafakkur, Fikrlash, Inson, Ma'naviyat, Rivojlanish

АБСТРАКТНЫЙ:

Рассматривается мысль и ее роль в жизни человека. Мышление как мыслительный процесс имеет важное значение в духовно-интеллектуальном развитии человека. В статье анализируются основные типы мышления, его роль в обществе и факторы, влияющие на его развитие.

Ключевые слова: Мышление, Мышление, Человека, Духовность, Развитие

ABSTRACT:

Thought and its role in human life are considered. Thinking, as a thinking process, is important in the spiritual and intellectual development of a person. The article analyzes the main types of thinking, its role in society and factors influencing its development.

Key words: Thinking, Thinking, Human, Spirituality, Development

Kirish

Tafakkur, insonning fikrlash jarayonini ifodalaydi va bu jarayon hayotimizning har bir sohasida muhim rol o'ynaydi. Tafakkur orqali insonlar o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va

qarorlarini shakllantiradilar. Bu jarayon, shuningdek, muammolarni hal qilish, yangi g'oyalar ishlab chiqish va ma'naviy qadriyatlarni anglashda yordam beradi. Tafakkur, shuningdek, ijtimoiy va madaniy rivojlanishning asosiy omillaridan biridir.

Tafakkurning turlari

Tafakkur bir necha turga bo'linadi, jumladan:

1. Mantiqiy tafakkur - bu jarayon, mantiqiy qoidalar asosida fikr yuritishni o'z ichiga oladi. Mantiqiy tafakkur, muammolarni hal qilishda va qaror qabul qilishda muhimdir.
2. Ijodiy tafakkur - bu jarayon, yangi g'oyalar va yechimlar ishlab chiqishga qaratilgan. Ijodiy tafakkur, san'at, ilm-fan va boshqa sohalarda innovatsiyalarni keltirib chiqaradi.
3. Tanqidiy tafakkur - bu jarayon, fikrlarni tahlil qilish va baholashga qaratilgan. Tanqidiy tafakkur, insonlarni o'z fikrlarini va qarorlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Tafakkur va jamiyat

Tafakkur, jamiyatda muhim rol o'ynaydi. U odamlar o'rtasida muloqot va fikr almashishni rivojlantiradi. Tafakkur orqali insonlar o'z fikrlarini ifoda etish, bahs-munozaralar o'tkazish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, tafakkur, ijtimoiy muammolarni hal qilishda va jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tafakkur - ijtimoiy sababiy, nutq bilan chambarchas bog'liq, muhim bir yangilik qidirish va ochishdan iborat psixik jarayondir. Tafakkur voqelikni analiz va sintez qilish uni bavoysita va umumlashtirib aks ettirishdan iborat jarayondir. Tafakkur amaliy faoliyat asosida hissiy bilishdan paydo bo'ladi va hissiy bilish chegarasidan ancha tashqariga chiqib ketadi.

Bilish faoliyati sezish va idrok qilishdan boshlanadi va keyin tafakkurga o'tib ketishi mumkin. Biroq tafakkur, hatto eng rivojlangan tafakkur ham hamisha hissiy bilish bilan, ya'ni sezgilar, idrok va tasavvurlar bilan bog'langan bo'ladi. Tafakkur faoliyati o'zining butun "materialini" faqat bitta manbadan, ya'ni hissiy bilishdan oladi. Tafakkur faqat sezgilar va idrok orqaligina tashqi muhit bilan bog'lanadi va shu tariqa tashqi olamni aks ettiradi. Ammo sezgilar va idrok kabi hissiy bilish jarayonlari olamning turli xildagi aloqalarini, ular orasidagi bog'lanishlarni, paydo bo'ladigan turli muammolarni hal qilish imkonini bermaydi.

Tafakkur qilish davomida tashqi olamni bilish chuqurroq amalga oshiriladi. Buning natijasida narsalar, hodisalar va boshqa shuning kabilar o'rtasidagi murakkab o'zaro

bogʻlanishlarni ajratish, echish mumkin boʻladi. Zarur hollarda turli vositalar qoʻllaniladi. Quyidagi uch xil hodisalarni oʻrganish davomida vositalar qoʻllaniladi.

1. Hozirgi paytda bevosita idrok qilishning imkoni boʻlmagan hodisalarni oʻrganish uchun. Bunga tarixiy voqealar, kelajak rejalar, gipotezalar, umuman yoki oʻtmishda ruy bergan yoki kelajakda ruy berishi mumkin boʻlgan hodisalarni oʻrganish davomida;
2. Sezgi organlarimizning moslashmaganligi sababli bevosita idrok qilishning imkoni boʻlmagan hodisalarni oʻrganishda. Bunga misol tariqasida juda kichik zarrachalar, elementlar, inson sezgi organlari "sezmaydigan" turli toʻlqin uzunliklari yoki juda uzoq masofada joylashgan ob'ektlar (planetalar, yulduzlar va h.k.);
3. Bevosita idrok qilishning imkoni mavjud, ammo vosita kullash samarali boʻlgan hollar. Masalan, oʻsib turgan daraxtning balandligini trigonometrik funktsiyalar yordamida oʻlchash, havo haroratini termometr yordamida oʻlchash kabilar.

YUqoridagilardan koʻrinib turibdiki, hissiy bilish samarali boʻlmay qolgan hollarda tafakkur boshlanadi. Tafakkur hissiy bilish idrok qilish imkonini bermaydigan voqea, hodisalarni ham oʻrganish imkonini beradi. Masalan, yorugʻlik tezligini oʻlchash, oʻrganish, uning xossaligidan foydalanish faqat tafakkur orqaligina amalga oshirilishi mumkin.

Qachon tafakkur faoliyati boshlanadi (qachon biz fikrlab boshlaymiz)? Biz doimo fikrlamaymiz. Agar vaziyat bizga tushunarli boʻlsa, etarli hamma maʼlumot va vositalarga ega boʻlsak biz "oʻylamaymiz". Tafakkur jarayoni muammo paydo boʻlsa, muammoli vaziyatda paydo boʻladi. Muammoli vaziyat - biror masalani echish uchun zarur bilimlar, vosita yoki maʼlumot, malakalarning etishmasligi bilan bogʻliq boʻladi. Muammoli vaziyatda bizning avvalgi vosita va usullarimiz etishmay qoladi. Shu sababli oddiy, tushunarli, oʻzida yangilikni aks ettirmaydigan maʼlumotni eshitayotgan talaba va oʻquvchi fikrlamaydi. Ularni fikrlashga undash uchun muammoli vaziyatlar yaratish lozim.

Kelib chiqishi va rivojlanishi boʻyicha tafakkur ijtimoiy tabiatga ega. Chunki bilishning barcha vositalari, usullari va manbaalari inson tomonidan yaratilgan moddiy va maʼnaviy boyliklar bilan bogʻliqdir. Odamning aqliy taraqqiyoti insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti davomida toʻplangan bilimlarni oʻzlashtirish jarayonida amalga oshadi. Bu erda shaxsning faolligini inkor qilmaymiz. Mavjud, tayyor bilimlarni oʻzlashtirish boladan fikriy zur berish, ijodiy ishlash, yangilik ochishni taqoza qiladi. Aks holda oʻzlashtirilgan bilim yuzaki, mexanistik boʻlib qoladi.

TAFAKKURNING MANTIQIY SHAKLLARI

Psixologiya fani mantiq fani bilan birgalikda tafakkurning mantiqiy shakllarini o`rgandi. Tafakkurning mantiqiy shakllari -tushuncha, hukm va xulosa chiqarishlardir.

TUSHUNCHA shunday bir fikrki, bu fikrda voqelikdagi narsa va hodisalarning umumiy, muhim, farq qiladigan belgilari aks ettiriladi. Masalan, odam tushunchasi uning mehnat faoliyati, mehnat qurollarini ishlab chiqarish, nutq, inson ongi va shular kabi nihoyatda muhim belgilarni o`zida mujassamlashtirgan. Mana shu belgilar bilan odam hayvonlardan farq qiladi.

Tushunchalarning mazmuni HUKMLarda aks ettiriladi. Hukm narsa va hodisalar o`rtasidagi mavjud bog`lanishlarning yoki shu narsa va hodisalarga xos bo`lgan xususiyat va belgilari o`rtasidagi bog`lanishlarni o`zida aks ettiruvchi tafakkur shakli.

Hukmlar ob`ektiv voqelikni qanday aks ettirishlariga qarab CHIN va YOLG`ON bo`lishi mumkin.

Chin - "Toshkent O`ZBEKISTONning poytaxti".

Yolg`on - "Hech qanday uchburchak o`tkir burchakka ega bo`la olmaydi".

Hukmlar UMUMIY, JU`ZIY va YAKKA bo`ladilar. Umumiy hukmda aks ettirilgan xususiyat va bog`lanishlar biror sinfdagi barcha narsalarga taalluqli bo`ladi. "Barcha metallar elektr tokini o`tkazadilar". Ju`ziy hukmlarda tasdiqlash yoki inkor qilish faqat ayrim narsalargagina taalluqli bo`ladi. "Ba`zi o`quvchilar a`lochilardir". YAKKA hukmlarda tasdiqlash yoki inkor qilish faqat bitta narsaga tegishli bo`ladi. "Salimov A. a`lochi o`quvchi".

Hukmlar ikkita yo`l bilan hosil qilinadi:

- 1) bevosita usul bilan, bunda idrok qilayotgan narsalar ifodalanadi ;
- 2) bivosita usul bilan, ya`ni xulosa chiqarish, mulohaza yuritish yo`li bilan.

Bir yoki bir necha hukmlar asosida yangi hukm keltirib chiqarish - xulosa chiqarishdir. Masalan, "Barcha metallar elektr tokini o`tkazadilar", "Mis metall". Ana shu ikkita asosdan yangi hukm - xulosa chiqariladi, "Mis elektr tokini o`tkazadi".

Xulosa chiqarish ikki usul bilan amalga oshiriladi:

- 1) induktiv xulosa chiqarish va 2) deduktiv xulosa chiqarish.

Induktsiya - ju`ziy hodisalardan umumiy qoidalarga qarata xulosa chiqarish.

Deduktiya - umumiy qoidalardan ju'ziy hodisaga, faktga, misolga qarata xulosa chiqarish.

TAFAKKUR JARAYONLARI

Tafakkur jarayoni (fikrlash) o'ziga xos qonuniyatlarga, qoidalarga bo'ysunadi. Tafakkur jarayonining mohiyatini tushunish uchun uning qanday kechishini o'rganish lozim. Tafakkur avvalo analiz, sintez va umumlashtirishdir.

ANALIZ - ob'ektning muayan bir tomonlarini, elementlarini, xossalarini, munosabatlarini va boshqa shuning kabilarni ajratib olib, o'rganilayotgan ob'ektning fikran bo'laklarga, qismlarga, elementlarga bo'lish demakdir. Biron narsani analiz qilish davomida bu narsaning g'oyat muhim, kerakli va qiziqarli va shu kabi muayan xususiyatlari ajratib olinadi.

SINTEZ. Bir butun narsani analiz qilish natijasida ajratilgan komponentlarni birlashtirish sintezdir. Analiz va sintez jarayonlari hamma vaqt o'zaro bog'liqdir.

TAQQOSLASH - narsa va hodisalarni bir-biri bilan solishtirib ko'rish va ular orasidagi o'xshashliklar, tafovutlarni topish. Taqqoslash albatta analiz va sintezni taqoza qiladi. Narsa va hodisalarni oldin analiz keyin esa sintez kilmasdan turib ular orasidagi o'xshashlik va tafovutlarni topib bo'lmaydi.

Taqqoslash davomida narsalarni UMUMLASHTIRISH amalga oshiriladi. Umumlashtirish o'xshash tarzidagi umumiylik va muhim belgi tarzidagi umumiylik sifatida amalga oshiriladi. Birinchi umumiylik bo'yicha kit baliq hisoblanadi (yuzaki belgi), ikkinchi umumiylik asosida esa kit sut emizuvchilar sinfiga kiradi (muhim belgi asosida).

TAFAKKUR TURLARI

Psixologiyada tafakkur turlarining quyidagi sodda va birmuncha shartli klassifikatsiyasi tarqalgandir:

- 1) ko'rgazmali-harakat;
- 2) ko'rgazmali-obrazli;
- 3) mavhum (nazariy) tafakkur.

KO'RGAZMALI-HARAKAT TAFAKKURI.

Tarixiy taraqqiyot davomida odamlar o'z oldilarida turgan masalalarni dastlab amaliy faoliyat nuqtai nazaridan echganlar; keyinchalik undan nazariy faoliyat ajralib chiqqan. Dastlab erna qadamlab o'lchangan, keyinchalik uning asosida geometriya fani

shakllangan. Bu shuni anglatadiki, sof nazariy faoliyat birlamchi emas, balki amaliy faoliyatning o`zi birlamchidir. Bog`chagacha yosh davrida bolada asosan ko`rgazmali-harakat tafakkuri ustun bo`ladi. Hamma ish, "o`ylash", bilish jarayoni harakatlar vositasida amalga oshiriladi.

KO`RGAZMALI-OBRAZLI TAFAKKUR.

Ko`rgazmali-obrazli tafakkur sodda shaklda asosan bog`cha yoshidagi bolalarda nomoyon bo`ladi. Ularda tafakkurning harakatli shakllari saqlanib qolsa ham, ular to`g`ridan-to`g`ri yuzaga chiqmaydi. endi bola narsa va hodisalarning bevosita idrok qilinyotgandagi obraziga suyanib fikr yuritadi. Agar shu yoshdagi bolaga ikkita bir xil xajmdagi xamirdan qilingan sokka ko`rsatilsa, u ularning tengligini aytadi. Keyin ularning ko`z o`ngida soqqalardan biri non shakliga keltiriladi. Bolalar yassilantirilib, non shakliga keltirilgan soqqani ko`p, katta deb ko`rsatadilar (J.Piaje tajribalaridan).

MAVHUM (NAZARIY) TAFAKKUR.

Bolalarning amaliy va ko`rgazmali-obrazli tafakkuri asosida ularda mavhum tafakkur shakllanadi. Bu mavhum tushunchalarga asoslangan tafakkur. Bolalarning juda ko`plab fanlardan, o`quv predmetlardan oladigan bilimlari mavhum tushunchalar yordamida ifodalangan. Predmet va hodisalar urniga ularning nomlari (SO`Z-belgi) qo`llaniladi. Mavhum tafakkur bolaga endi o`zi yo`q predmetlar bilan ham so`zlar yordamida (nomlari) ishlash, ular ustida fikr yuritish, tafakkur operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beradi. Shu sababli mavhum tafakkur o`quvchining o`quv va hayot faoliyatida eng muhim o`ringa ega bo`ladi. Maktabning, pedagoglarning asosiy vazifalridan biri o`quvchilarning mavhum tafakko`rini rivojlantirish, ularda to`g`ri shakllangan tushunchalar tizimini hosil qilishdan iboratdir.

TAFAKKURNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI.

Turli kishilarda tafakkur xususiyatlar turlicha tarkib topgan va turlicha nomoyon bo`ladi. Bir kishining o`zida ham tafakkurning turli xususiyatlari turlicha nomoyon bo`ladi. Bularning hammasi tafakkurning individual xususiyatlarining asosini tashkil qiladi. Tafakkurning individual xususiyatlariga bilish faoliyatining mustaqillik darajasi, epchillik, fikrlashning tezligi kabilar kiradi.

Tafakkurning MUSTAQILLIGI dastavval yangi masala, yangi muammoni ko`ra bilish va kuya bilishda, undan sung esa uni o`z kuchi bilan echa bilishda nomoyon bo`ladi. Tafakkurning mustaqilligida uning ijodiy xarakteri o`z ifodasini topgan.

Tafakkurning IXCHAMLIGI shundan iboratki, masalani echishning boshda belgilangan yo`li (rejasi) asta-sekin yuzaga chiqadigan, avvaldan hisobga olib bo`lmaydigan muammo shartlarini qanoatlantirmasa, ana shu yo`lni o`zgartira olishdan iboratdir.

Fikrning TEZLIGI biror qarorni qisqa muddat ichida qabul qilish talab qilingan hollarda talab qilinadi.

Tafakkurning yuqorida ko`rsatilgan barcha va boshqa juda ko`p sifatlari uning asosiy sifati yoki belgisi bilan chambarchas bog`liqdir. Har qanday tafakkurning eng muhim belgisi, uning ayrim individual xususiyatlaridan qat`iy nazar, muhim tomonlarni ajaratib, mustaqil ravishda tobora yangi umumlashtirishlarga kela bilishdan iborat.

Foydalanuvchi adabyotlar;

1. A. A. Karimov, Tafakkur va uning ahamiyati (2020).
2. M. S. Tursunov, Fikrlash jarayonlari (2019).
3. R. A. Qodirov, Ijodiy tafakkur (2021).
4. D. M. Ismoilov, Tafakkur va jamiyat (2022).
5. <https://arxiv.uz/ru/documents/referatlar/psixologiya/tafakkur-7>

